

מדרשי השושנה

כשושנה בין החוחים: רבקה

רבקה

רבי יצחק דרש 'כשושנה בין החוחים' על רבקה בין אנשי מקומה, על יסוד הכתוב 'בת בתואל הארמי מפרן ארם וכו'. נראה שמדרש זה מקורו מדרשה על פרשת תולדות, והוא כבראשית רבה סג, ד ומשם נעתק לשיר השירים רבה על פסוק כשושנה בין החוחים, ומשם לויקרא רבה על פסוק כמעשה ארץ מצרים, אשר אליו הוסמכה דרשת כשושנה בין החוחים. העתקתי את המדרש מבראשית רבה מהדורת תיאודור-אלבק בפיתוח המילים וכו' וצינתי שינויים משאר המקורות. המדרש התפרש על דרך הסוד בוודר תולדות קלו, א. כמובא להלן.

(ויק"ר: כמעשה ארץ מצרים. הדא הוא דכתיב כשושנה בין החוחים. שהש"ר וויק"ר: רבי יצחק פתר קרייה ברבקה, שנאמר) ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת-בתואל הארמי מפרן ארם אחות לבן הארמי.

אמר רבי יצחק אם ללמד שהוא מפרן ארם מה תלמוד לומר אחות לבן הארמי? (לשון ב"ר וילנא: אם ללמד שהיא מארם נהריים, והלא כבר נאמר מפרן ארם, מה תלמוד לומר ארמי, בת בתואל הארמי, מה תלמוד לומר אחות לבן הארמי).

אלא בא ללמדך, אביה רמאי, ואחיה רמאי, ואף אנשי מקומה רמאין, והצדקת הזו שיוצאה מבינתיים למה היא דומה? לשושנה בין החוחים.

לשון המדרש ברש"י

וכי עדיין לא כתב שהיא בת בתואל ואחות לבן מפרן ארם אלא להגיד שבחה: שהיתה בת רשע, ואחות רשע, ומקומה אנשי רשע, ולא למדה ממעשיהם.

רבי פינחס בשם רבי סימון אמר, כתיב וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי (בראשית כח ה), מלמד שכלל כולם ברמות. (בב"ר וילנא, כתיב וילך פדנה ארם, מה תלמוד לומר אל לבן הארמי, מלמד שכלל כלל ברמאות).

זוהרי השושנה

זוהר תולדות קלו, ב – קלו, א

רבקה לא למדה ממעשי בתואל ולכן

מאמר זה הוא מתוך מעשה פנישת רבי יצחק ורבי יהודה שקמו בלילה לעסוק בתורה ולמדו זה עם זה. ובתוכם פירשו פסוקי יצחק אבינו ופתח רבי יצחק לפרש את הפרטים הנזכרים בפתיחת פרשתנו על דרך הסוד.

סוד גילאי יצחק ורבקה

א.

סוד ארבעים שנה התכללות דרום וצפון

פתח רבי יצחק ואמר: ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וגו'.

בן ארבעים שנה. אמאי אתא לממני הכא דהוה בן ארבעים שנה כד נסיב לה לרבקה?

אלא ודאי הא אתכליל יצחק בצפון ודרום, באשא ומיא, וכדן הוה יצחק בן ארבעים שנה.

ב.

ג' שנות רבקה ג' מראות הקשת

בקחתו את רבקה – כמראה הקשת, ירוק חוור סומק.

בת שלש שנים אחיד בה כד אחיד בה ברבקה (ברש"י כאן מסדר עולם).

ג.

וכד אוליד אוליד בן ששים לאולדא כדקא יאות, בגין דיפוק יעקב שלם מבן ששים שנה כדקא יאות, וכלהו אחיד ליה ליעקב לבתר ואתעביר גבר שלים (שהיה יעקב איש תם, כלול מששה קצוות).

שבח רבקה שלא ללמדה ממעשי מקומה

א.

שאלה: כמה פעמים נזכר בכתוב ארמי

(כה, כ) בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי.

מאי אכפת לן כולי האי? דהא כבר אתמר ובתואל ילד את רבקה, והשתא אמר בת בתואל הארמי, ולבתר מפדן ארם, ולבתר אחות לבן הארמי (ראה לשונות הקושיא במדרשים שהובאו למעלה, והוזהר כללם. א' שכבר נאמר מי אביה ואחיה של רבקה ולשם מה נכפל כאן. ובאופן זה מובא הקושיא ברש"י, וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל הארמי מפדן ארם'. והוזהר מציין את הכתוב שבו נכתב. ואילו בלשון המדרשים הקושיא הוא מכפילות פסוק זה עצמו ולא ממה שכבר נזכר. ועי' מ"ש במבוא על הוזהר ורש"י. ב' שבפסוק זה עצמו נכפלה המילה 'ארמי' שלש פעמים, הארמי, מפדן ארם, הארמי, וזה כפילות שלא לצורך והוא מראה שיש כאן ציור שהכתוב רוצה להדגיש, כסדר הכתובים לכפול את המילה המורגשת, ומכפילות זו שבה ממש בפסוק רבקה מסובבת בארם וארמיים אנחנו לומדים את ציור השושנה בין החוחים).

ב.

פירוש המדרש שלא עשתה כמעשי הרשעים

אלא אוקמוה (ברש"י ומדרשים הנ"ל) דהות בין רשעים ואיהי לא עבדת כעובדיהו, דהות בת בתואל, ומפדן ארם, ואחות לבן, וכלהו חייבין לאבאשא, והיא סלקא בעובדין דכשרן, ולא עבדת כעובדיהו (מלשון רש"י: אלא להגיד שבחה: שהיתה בת רשע, ואחות רשע, ומקומה אנשי רשע, ולא למדה ממעשיהם. ואין השבח שלא למדה ממעשיהם נמצא במדרשים. אך הוזהר שילב בתוך זה את לשון המדרש 'סלקא בעובדין, שהוא 'הצדקת יוצאה מביניהם' מלשון המדרש).

ג.

קושיא על הפירוש שהרי היתה בת ג'

השתא אית לאסתכלא, אי רבקה הות בת עשרין שנין או יתיר (כמשמעות שיטת ראב"ע שהיתה גדולה, אע"פ שלא פירש שנותיה בדיוק), או בת שלש עשרה (כשיטת התוס' יבמות סא, ב ובדעת זקנים כאן, שיש צד להגיה שהיתה בת י"ג), כדן הוא שבחא דילה דלא

עבדת כעובדיהו, אבל עד כען בת שלש שנים הות, מאי שבחא דילה? ר' יצחק מקשה על הפירוש שהכתוב מציין שבח רבקה שלא למדה מאנשי מקומה, שזה סותר את השיטה שהביא רש"י עצמו שהיתה רבקה בת שלש כשנישאת, שכן מה שבח הוא לבת שלש שלא למדה ממעשיהם. מתוך כך מבקש ר' יצחק להכריח את פירושו הנסתר על מדרש זה. וכפי שפירש למעלה את מדרש היותה בת שלש עצמו באופן נסתר.)

ד.

תירוץ ר' יהודה: שעשתה כל המעשים הללו

אמר רבי יהודה, בת שלש שנים הות, ועבדת לעבדא כל ההוא עובדא ר' יהודה מתרץ שאם היתה בת ג' ומכל מקום עשתה את כל מעשי השאיבה בבאר, אם כן היתה כבר גדולה במעשיה ושפיר יש לומר שבחה שלא למדה ממעשיהם הרעים. קושיא זו ממעשי הבאר הוא קושיית ראב"ע בשיטה אחרת למעלה יא, כט על המדרש שהיתה בת שלש, שאינו מסתבר שאיך תשקה בת שלש גמלים עשרה. ר' יהודה לומד מזה שאם נסבור שהיתה בת שלש בעל כרחין שנאמר שמבחינת מעשיה היתה גדולה מספיק ובוה מתרץ את הסתירה).

ה.

דחיית ר' יצחק: מכל מקום לא נודעו מעשיה

אמר רבי יצחק, אף על גב דכולי האי עבדת, לא ידענא עובדהא אי אינון כשראן או לאו (ר' יצחק דוחה את תירוצו של ר' יהודה, ואומר שגם אם נאמר שעשתה את כל המעשים, מה ההכרח שהיה זה בבחירתה. דחיה זו אינה ברורה. אפשר שכוונתו שלא היה זה אלא סימן וגם אם היתה גדולה במעשיה אין ללמוד ממעשי בת שלש על בחירתה. או אולי כוונתו שמכל מקום אין זה הגיוני ועדיף לפרש שלא היתה בת ג' כפשוטו ולא נעמים עלינו את הדוחק).

רבקה דינא רפיא ויצחק דינא קשיא

א.

כנסת ישראל כשושנה בין החוחים

אלא תא חזי כתיב (שיר השירים ב, ב) כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות (ר' יצחק חוזר אל מקור המדרש על מילים אלה, ובאמת במדרש לא נאמר שהענין הוא לשבח את רבקה שלא ללמדה ממעשיהם, אלא הובא הציור של כשושנה בין החוחים, כלומר שהכתוב מדגיש

שהיתה רבקה כשושנה בין החוחים ביניהם, ולכן רבקה בת בתואל הארמי.. מפדן ארם.. הארמי, מצייר לנו את הציור הזה של שושנה בין החוחים. ולא עוד אלא שאין הכוונה על רבקה עצמה וכמו שמפרש).

כשושנה – דא כנסת ישראל, דאיהי בין אוכלסהא כוורדא בין כובין (לא סוף דבר הכוונה שרבקה עצמה היתה כבת, אבל מכיון שהציור הוא שושנה בין החוחים, הרי שאין המובן על רבקה עצמה כי אם על כנסת ישראל שהיא כלת שיר השירים, שהיא בין האומות כשושנה בין החוחים. ואף כנסת ישראל עצמה אין פירושו כאן רק כנסת ישראל התחתונה אלא זו העליונה, וכפי שלמדנו בהקדמת הזוהר).

ב.

יצחק הוא דין קשה בו אברהם חסד עליון

ורוא דמלה, יצחק אתי מסטרא דאברהם דאיהו חסד עלאה, ועביד חסד עם כל בריין, ואף על גב דאיהו דינא קשיא.

ג.

רבקה באה מדין קשה והתחברה ביצחק

ורבקה אתיא מסטרא דדינא קשיא, ואסתלקת מבינייהו ואתחברת ביצחק.

ד.

יצחק דינא קשיא רבקה דינא רפיא

דהא רבקה מסטרא דדינא קשיא אתיא, ואף על גב דאיהי מסטרא דדינא קשיא, דינא רפיא הות, וחוטא דחסד תלי בה (חוט של חסד הוא מלשון הגמרא העוסק בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום, ובמדרש שמלאך משך חוט של חסד על אסתר. והיינו שהמלכות הלילה אסתר המלכה מביאים עליה חוט של חסד למתקה).

ויצחק דינא קשיא, ואיהי רפיא, כשושנה בין החוחים הות (אם כן רבקה רומז לשכינה שהיא כשושנה בין החוחים, גם מבחינת הדינים הקשים שבאה ממנה הרמוזים בלבן ובתואל וכו', וגם מבחינת יצחק עצמו שהתחברה עמו, וזהו בכדי להמתיק את דיני יצחק).

ואי לאו דאיהי רפיא לא יכיל עלמא למסבל דינא קשיא דיצחק (כמבואר כמה

מקומות שהשכינה ממתקת את דין הגבורה כאמור אש אוכלת אש, עי' זוהר תצוה וציוננו שם).

ה.

וכך בכל הזיווגים אחד קשה ואחד רך

כגוונא דא קודשא בריך הוא מזווג זווגין בעלמא, חד תקיף וחד רפיא, בגין
לאתקנא כלא ויתבסם עלמא.

